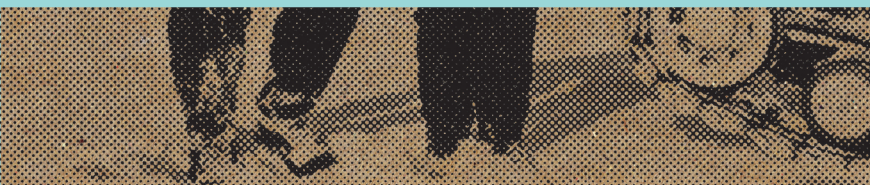

„V budúcnosti budú ľadovce
exotickým javom, vzácné
ako bengálsky tiger.“

absynt
prekliati / reportéri

Andri Snær
Magnason

O čase a vode

absynt

**Andri Snær
Magnason:
O čase
a vode**

Preložila Zuzana Stankovitsová

Táto kniha je venovaná mojim deťom,
vnúčatám a pravnúčatám.

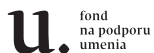
*Chráníš len to, čo miluješ,
miluješ len to, čo poznáš.
Poznáš len to, čo Ťa naučili.*

Guðmundur Páll Ólafsson

Preklad knihy vznikol vďaka
finančnej podpore

Vydanie publikácie podporil z verejných
zdrojov Fond na podporu umenia

Copyright © Andri Snær Magnason, 2019
Design & Layout © Pavlína S. Morháčová
ISBN 978-80-8203-416-8

Nech žiješ v zaujímavých časoch

„Všímaj si, čo si všímaš.“

Þorvaldur Þorsteinsson

Keď za mnou príde návšteva zo zahraničia, neraz ich preveziem po ulici Borgartún a poviem, že sa volá „Boulevard of Broken Dreams“. Ukážem im Höfði, biely drevený dom, kde sa v roku 1986 stretli Ronald Reagan s Michailom Gorbačovom a pre mnohých symbolizuje pád komunizmu a železnej opony. Hneď vedľa Höfði sa týči čierna škatuľa zo skla a mramoru, v ktorej kedysi sídlilo ústredie banky Kaupping. Keď banka v roku 2008 skrachovala, bol to štvrtý najväčší bankrot v dejinách kapitalizmu, a to nie v prepočte na hlavu, ale v čistej sume: 20 000 miliónov dolárov, zhruba dvetisíc miliárd islandských korún, dva milióny miliónov.¹

Neteším sa z nešťastia iných, no zažiť pád dvoch mohutných ideológií pred dovŕšením stredného veku bolo vskutku fascinujúce. Udržiavali ich ľudia, ktorí sa v aktuálnom politickom a vzdelávacom systéme dostali až na vrchol a užívali si výsady v súlade so svojim postavením navrchu pyramídy. Ľudia vnútri týchto systémov si až do posledného dňa zachovali dekórum. Dňa 19. januára 1989 vyhlásil Erich Honecker, čelný predstaviteľ Nemeckej

demokratickej republiky: „Múr bude stáť o päťdesiat, aj o sto rokov.“ Múr padol v novembri toho istého roku. 6. októbra 2008, po tom, čo banka Kaupþing dostala od Islandskej národnej banky núdzovú pôžičku, jej riaditeľ v rozhovore pre televízny program *Kastljós* tvrdil: „Darí sa nám a národná banka peniaze určite dostane späť [...] to môžem bez hanby povedať.“ Banka o tri dni skrachovala.

Keď sa zrúti systém, jazyk sa vyslobodí z okov. Slová, ktoré mali zachytávať realitu, zostanú visieť vo vzduchu bez významu, učebnice sa za noc stanú zastaranými a spoločenské hierarchie sa narušia. Ľudia zrazu nenachádzajú slová a pojmy, ktoré by realitu vystihovali.

Medzi Höfði a sídlom banky sa rozprestiera trávnatá plocha, uprostred ktorej rastie riedky hlúčik stromov, šesť smrekov a urastená vrba. Lahol som si do hlúčika stromov medzi budovami, zahľadel som sa na oblohu a rozmýšľal som, ktorý systém by sa mohol zosypať nabudúce a aká idea by ho mohla nahradiť.

Vedci už dlho poukazujú na to, že základ nášho života, samotná Zem, sa vyčerpáva. Hlavným ideológiam 20. storočia beztrešne prešlo, že Zem a prírodu vnímali ako lacnú a nevyčerpateľnú surovinu. Ľudia sa tvárili, akoby atmosféra dokázala poňať nekonečné množstvo emisií, oceán nekonečné množstvo odpadu, akoby pôda mohla pomocou čoraz väčšieho množstva hnojív produkovať stále viac a viac, akoby zvieratá mohli donekonečna ustupovať človeku, ktorý zaberá čoraz väčší priestor na život.

Ak sa naplnia vedecké prognózy o budúcnosti oceánov, atmosféry a klimatických systémov, o budúcnosti ľadovcov a pobrežných oblastí sveta, musíme si položiť otázku, aké slová dokážu obsiahnuť takú závažnú problematiku. Ktorá ideológia to dokáže zachytiť? Čo si mám prečítať? Miliona

Friedmana, Konfucia, Karla Marxa, Knihu zjavení, Korán či Védy? Ako ovládnuť naše túžby, spotrebu a chorobné zhromažďovanie vecí, ktoré podľa všetkých meraní raz zrazia biosféru Zeme na kolená?

Dá sa povedať, že táto kniha je o „čase a vode“. V priebehu nasledujúcich sto rokov sa povaha vody na Zemi zásadným spôsobom zmení. Väčšina ľadovcov mimo polárnych oblastí sa z veľkej časti roztopí, zdvihne sa hladina oceánov, stúpne globálna teplota a s ňou prídu suchá či záplavy, a kyslosť oceánov sa zvýši najviac za posledných 50 miliónov rokov. Toto všetko sa udeje počas života dieťaťa, ktoré sa narodí dnes a dožije sa rovnakého veku ako moja 95-ročná babička.

Najmocnejšie zemské sily opustili geologickú rýchlostnú škálu a menia sa ľudskou rýchlosťou. Zmeny, ktoré kedysi trvali stotisíc rokov, sa teraz udejú za sto. Je to mytologická rýchlosť, ktorá ovplyvňuje všetok život na Zemi aj základy všetkého, na čo myslíme, čo si vyberáme, čo vyrábame, v čo veríme. Ovplyvňuje všetkých, čo poznáme a milujeme. Zmeny, ktorým čelíme, sú komplexnejšie než väčšina toho, čím sa naša myseľ bežne zaoberá. Presahujú všetky naše doterajšie skúsenosti, presahujú jazyk a väčšinu metafor, ktoré používame, aby sme svetu porozumeli.

Môžeme to prirovnať k pokusu zaznamenať zvuk sopečnej erupcie. Na väčšine prístrojov sa zvuk pri určitej hlasitosti zlomí a počuť iba šum. Pre väčšinu ľudí výraz „klimatická zmena“ obsahuje plno šumu. Je oveľa jednoduchšie vytvoriť si názor na menej komplexné problémy. Vieme pochopiť, keď sa zničí čosi, čo má miliónovú hodnotu, keď niekto zastrelí zviera, alebo sa nejaký projekt ukáže predražený. Ale keď ide o niečo nekonečne veľké, sväté, čo

je navyše základom nášho života, nevyvoláva to rovnaké reakcie. Akoby mozog taký rozsah nedokázal poňať.

Šum je klamlivý. Čítame novinové titulky a myslíme si, že tým slovám rozumieme: „topenie ľadovcov“, „teplotné rekordy“, „okysľovanie oceánov“, „zvyšovanie emisií“. Ak majú vedci pravdu, sú tieto slová závažnejšie než všetko, čo sa doteraz v ľudskej histórii odohralo. Keby sme im úplne rozumeli, mali by mať priamy vplyv na naše správanie a rozhodnutia. Zdá sa však, že 99 percent z ich významu sa stratilo v šume.

Šum možno nie je najlepšou metaforou, ten fenomén pripomína skôr čiernu dieru. Čiernu dieru ešte žiaden vedec nevidel, pritom môže mať objem miliónov slnk a pohltí všetko svetlo. Môžeme ju rozpoznať len tak, že sa zahľadíme mimo nej, na neďaleké hmloviny a hviezdy. Problematika, ktorá sa týka všetkej vody na Zemi, celého zemského povrchu a celej atmosféry, je taká rozsiahla, že pohltí všetok zmysel. Dá sa o nej písať jedine tak, že sa k nej priblížim zozadu, z boku, zospodu, skočím do minulosti aj do budúcnosti; tak, že budem osobný a zároveň vedecký, a použijem jazyk mytológie. Musím o veciach písať tak, že o nich vlastne písať nebudem, musím sa vrátiť späť, aby som sa mohol pohnúť vpred.

Žijeme v dobe, keď zo seba myslenie a jazyk zhadzujú okovy ideológie. Žijeme v časoch kliatby, ktorá sa nesprávne považuje za čínsku, čo jej však neuberá na výstižnosti: „Nech žiješ v zaujímavých časoch.“

Pokladík

V roku 1997 som na Islandskej univerzite dokončil štúdium islandčiny a v lete som brigádoval v suteréne Inštitútu Árniho Magnússona. Inštitút sa nachádzal za zamknutými dverami v budove Árnagarður na ulici Suðurgata, a hoci som celé tie roky študoval v tej istej budove, z nejakého dôvodu som tam nikdy nevšiel. Vstup pôsobil priam tajomne, ako elfí balvan, a počul som príbehy o ľuďoch, čo do toho sveta vstúpili a už sa z neho nevrátili. Vnútri bolo uschované rukopisné dedičstvo Islandčanov a sedeli tam vedci, čo potrebovali pokoj a čas na výskum týchto pokladov. Zvonček pri dverách pôsobil hrozivo, pripomínal mi skôr poplašný zvonec. Neodvažoval som sa ho stlačiť, no jedného dňa ma uchvátila páľčivá túžba dozvedieť sa, čo sa vnútri skrýva, zazvonil som a bolo mi dovolené vstúpiť.

Vnútri panovalo ticho, prítomie a ťažký pach starých kníh, pre mladého človeka priam ohromujúci pokoj, a ja som cítil, že tam nezapadáam. Ocitol som sa medzi odborníkmi na rukopisy, z ktorých ne jeden bol vo veku mojich starých rodičov. Pociťoval som vlastnú bezvýznamnosť, keď sa pri káve diskutovalo, či bol Þorvaldur v lete '86 v Skagafjarde. Netušil som, či mysleli rok 1186, 1586 alebo 1986, a k strachu, že nehovorím spisovne, sa pridružil strach, že nie som dostatočne sčítaný, že som nielenže

hlúpy (alebo to má byť *nielen, že som hlúpy?*), ale aj nevzdelaný.

Predchádzajúce letá som vždy pracoval vonku, ukladal dlaždice či robil záhradné práce, a často som nesmierne ľutoval ľudí v kanceláriách, že nemali slobodu. A tak som sa občas zahľadel z okna na ľahko odetých rovesníkov, čo na pozemku univerzity kosili trávnik, a moja myseľ zaletela ešte ďalej do sveta. John Thorbjarnarson, strýko z matkinej strany, bol biológ a pozval ma, aby som ho sprevádzal pri výskume anakond na záplavových lúkach vo Venezuele a potom sme mali ísť spolu s ďalším tímom v Amazonskom pralesi počítať krokodílie vajíčka v rezervácii Mamirauá v Brazílii. Viedol tam skupinu vedcov, ktorí sa snažili o záchranu kajmana čierneho (*Melanosuchus niger*), najväčšieho predátora Južnej Ameriky.² Vodná hladina v záplavových lesoch počas roka kolíše až o desať metrov, a tak sme mali bývať v plávajúcej chate; John mi situáciu opísal nasledovne: „Ráno sa zobudiť a počuť delfíny, ako si pred tvojimi dverami lovia potravu, je obrovské šťastie.“

V rovnakom čase som zistil, že s Maggou čakáme naše prvé dieťa, takže vydať sa na takéto dobrodružstvo by bolo dosť nezodpovedné. Dalo by sa teda povedať, že to bola výhybka v živote. Vlák uháňal bezo mňa do Venezuely a do Amazonského pralesa, kým ja som zostal čakať na akejsi zastávke, nevediac, či pre mňa boli tvrdá vedecká činnosť alebo osamelý život spisovateľa vhodné.

Jedného dňa ma požiadali, aby som dohliadal na výstavu rukopisov v malej výstavnej sieni na hornom poschodí. Gísli Sigurðsson, odborník na rukopisy, ktorý mal výstavu na starosti, ma zaviedol k masívnym kovovým dverám v suteréne. Vytiahol tri kľúče, a keď otvoril dvere do trezora s rukopismi, do najposvätnejšieho srdca islandskej

kultúrnej histórie, naplnila ma zbožná úcta. Ocitol som sa medzi starobylymi klenotmi. Skrývali sa tam pergamenové rukopisy, najstaršie z nich napísané na prelome 11. a 12. storočia, o udalostiach, ktoré sa odohrali v časoch šereho dávnoveku, originálne rukopisy ság o Islandčanoch, rytierskych či kráľovských ság a starodávnych zákonníkov. Gísli podišiel k jednému z regálov a otvoril škatuľu. Vybral z nej malý rukopis a opatrne mi ho podal.

„Čo je to za knihu?“ zašepkal som.

Neviem, prečo som šepkal. Zdalo sa mi to v tých priestoroch prístojné.

„Je to *Codex Regius*. Kráľovský kódex Poetickej Eddy.“

Podlomili sa mi kolená, takmer akoby som stretol hviezdu. Kráľovský kódex Poetickej Eddy je najväčší poklad Islandu, ba dokonca celej severnej Európy, jeden z dvoch hlavných prameňov o staroseverskej mytológii, rukopis obsahujúci *Vedminu veštbu*, *Výroky Vysokého* a *Pieseň o Þrymvi*. Hlavný zdroj inšpirácie pre Wagnera, Borgea aj Tolkiena. Mal som pocit, akoby som v rukách držal samotného Elvise Presleyho.

Rukopis vyzeral skromne. Vzhľadom na svoj obsah a význam mal byť pozlátený a impozantný, no v skutočnosti bol malý a tmavý, pripomínal skôr knihu zaklíndiel. Očividne bol starobylý, no nie zošúverený, mal peknú koženú hnedú farbu a zreteľné písmo, ale takmer žiadne iluminácie či iniciály. Najstarší dôkaz, že knihy nesmieme súdiť podľa obalu.

Gísli knihu opatrne otvoril a ukázal mi zreteľné S v polovici strany. Čítaj, vyzval ma, a tak som začal lúštiť písmo a samému sa mi podarilo prečítať: „Slnko sčernie, súš tonie v mori, zmiznú z neba žiarivé hviezdy, besniaci blk búši do životodarcu, spaľuje silný žiar samotné nebo...“

Prebehol mi mráz po chrbte, bol to opis ragnaröku, konca sveta, ako je vykreslený priamo v rukopise Vedminej veštby. Vety po sebe nasledovali v súvislých riadkoch, neboli usporiadané do veršov, ako je zvykom vo všetkých moderných vydaniach. Nadviazal som priame spojenie s niekým, kto tie slová pred asi 700 rokmi zapísal. Odrazu som veľmi citlivo vnímal svoje okolie, premkol ma strach, že zakašlem alebo stratím rovnováhu, a zmocnili sa ma výčitky svedomia, že dýcham v tesnej blízkosti rukopisu. Možno to bolo zbytočné, veď prežil sedem storočí vo vlhkých mačtinových domoch, prenášali ho v truhlici na konskom chrbte cez vodnaté rieky a v roku 1662 ho na plachtenci poslali do Dánska ako dar kráľovi Frederikovi III. Odrazu som veľmi zreteľne vnímal čas. Rozprával som takmer tým istým jazykom ako človek, čo ten rukopis napísal. Mohol by rukopis prežiť ďalších sedemsto rokov? Až do roku 2700? Prežije tak dlho náš jazyk a kultúra?

Ludstvu sa podarilo zachovať zopár viac či menej celistvých obrazov o svete z dávnoveku, predstavy o mocnostiach a božstvách ovládajúcich svet a o počiatku a konci kozmu. Máme grécku, rímsku, egyptskú a budhistickú mytológiu. Poznáme svetonázor hinduistov, kresťanov a útržky svetonázoru Aztékov. Staroseverská mytológia patrí medzi tieto predstavy o svete, a preto je Kráľovský kódex významnejší než samotná Mona Lisa. Väčšina našich poznatkov o staroseverských bohoch, o Valhalle a ragnaröku pochádza práve odtiaľ. Tento rukopis je nekonečnou studnicou myšlienok a inšpirácií pre umenie. Rodia sa z neho moderné tanečné diela, deathmetalové kapely, ba dokonca súčasné hollywoodske trháky ako Thor Ragnarok od Marvel Comics, kde Þór so svojím parťákom Hulkom bojuje proti ľstivému Lokimu, obrovi Surtovi a strašlivému vlkovi Fenrimu.

Položil som rukopis do malého nákladného výtahu a poslal ho o poschodie vyššie. Zároveň som sa rozbehol po úzkom točitom schodisku, aby som ho hore prevzal. Opatrne som ho položil na vozík a ten som tlačil dlhou chodbou. Potom som rukopis ako krehké, predčasne narodené bábätko uložil do sklenenej skrinky, ktorú som starostlivo zamkol. Celý týždeň sa mi snívali nepríjemné sny. Väčšinou som sa v nich nachádzal v centre mesta a knihu som stratil. Raz som na chodbe stretol upratovačku s upratovacím vozíkom a ihneď som si predstavil kultúrnu katastrofu. Rukopis padne do vedra s vodou a po vytiahnutí zostane žiarivo čistý ako nepopísaný list.

Marketing nebol práve silnou stránkou vedcov v Inštitúte Árniho Magnússona, takže som s týmito pokladmi celé dni presedel sám, kým turisti navštevovali vodopád Gullfoss a Geysir. Tráviť čas osamote s Monou Lisou bolo privilegiom, no bolo tam toho oveľa viac; okrem *Kráľovského kódexu* boli vystavené ďalšie z najväčších klenotov zbierky: Bol tam *Grágás*, čiže Sivá hus, stredoveký zákoník samostatného islandského štátu, *Möðruvallabók*, Kódex z Möðruvellir, s najvýznamnejšími ságami o Islandčanoch či *Flateyjarbók*, Kódex z Flatey, so svojimi dvesto pergamenovými listami a veľkolepými ilumináciami. Občas som stál nad jednou z vitrín a snažil som sa rozlúštiť text na otvorených stránkach. Kráľovský kódex bol najčitateľnejší, písменная zreteľná, a ja som sa mohol prehrýzať tými pradávnyimi slovami: „Kedysi zamlada, kráčal som sám, vtom z cesty som zblúdil. Bohatým som sa cítil, keď ďalšieho som stretol, radosťou je človek človeku...“

V ten istý týždeň sme s Maggou uprostred noci leteli na pôrodnické oddelenie a do náruče mi vložili novorodeného syna. Ešte nikdy som nedržal nič tak dokonale